

K původu Josefa Steplinga

JOSEF SMOLKA

On the ancestry of Josef Stepling. The article is devoted to some not yet clear facts from the life of one of the most important scientists of the Bohemian enlightenment, Josef Stepling (1716–1778); astronomer, physicist and mathematician who was in the contact with many European scholars throug. letters. Thank to this contactt he brought the most topical scientific themes to Bohemia.

Key words: astronomy • physics • mathematics • 18th century • Bohemia • Josef Stepling • biography

Pro většinu čtenářů není jméno Josefa Steplinga (1716–1778) neznámé. Na vědeckém poli byl nejvýznamnější osobností našeho osvícenství. Zabýval se především astronomií, fyzikou a matematikou, publikoval řadu příspěvků, v nichž k nám uváděl moderní vědeckou problematiku. Jedním z prostředků mu k tomu byla i bohatá korespondence se zahraničními vědci. Až na několik málo let působil po celý život v Klementinu, kde sídlila pražská filosofická fakulta – jako profesor byl nejen jejím čelným představitelem, ale i sloupem, o nějž se opírala císařovna Marie Terezie při provádění svých dalekosáhlých reforem univerzitního studia. Ke konci života se stal Stepling i významným organizátorem našeho probouzejícího se vědeckého života, vidíme jej mezi zakladateli Soukromé společnosti i Vlastenecké hospodářské společnosti. Od vstupu do řádu byl Stepling až do smrti jezuitou – nebyl ale dogmatikem, na půdě fakulty vystoupil proti aristotelismu, který byl filosofickým základem tehdejší katolické ideologie. Jako osvícenský racionalista byl otevřený i vůči novým myšlenkovým proudům své doby.

I toto stručné a velmi neúplné nahlédnutí do jeho života naznačuje, jak zajímavou a univerzální osobností Stepling byl. Přesto dodnes nemá svou monografii a ve veřejnosti – a to i v odborné – je do značné míry zapomenut. A tak jsme stále odkázáni na životopis, který napsal brzy po jeho smrti Fr. M. Pelcl (1734–1801) a zařadil jej do svých *Podobizzen*,¹ které jsou souborem medailonků věnovaných našim předním vědcům a umělcům. Stal se tak vlastně našim prvním historikem věd. Jeho Steplingova biografie je však hodně neúplná. Chceme se dnes pokusit přehlédnout na základě materiálu z jeho rodiště Steplingova prvá léta. Ocitujme nejprve Pelclovu příslušnou pasáž, jíž budeme upřesňovat a doplňovat:

¹ Franz Martin PELZEL. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Wirken*. IV. Bd. Prag, 1782, s. 164–172.

Tento velký matematik přišel na svět 29. června roku 1716 v Řezně. Jeho otec pocházející z Westfalska tam byl sekretářem císařského vyslanectví, ale brzy po narození tohoto svého syna zemřel. Jeho matka rozzená Češka Řezno tehdy opustila a odešla s dítětem do Prahy.²

Tato stručná, více jak 230 let stará informace, je tím jediným, co se až dosud o Steplingově narození a jeho rodině vědělo. Všichni novodobí autoři Pelclovu verzi přijímají, nikdo se zatím nepokusil její údaje – ničím ovšem nedoložené – zpochybnit, ale ani ověřit či doplnit.

Naprosto všeobecně bylo přijímáno datum jeho narození.³ Trochu jinak je tomu ale u místa narození, v dobových pramenech se vedle Řezna dvakrát objevila i Praha. Poprvé se tak stalo ještě za Steplingova života, v Pojednáních Soukromé společnosti,⁴ kde byla otisknuta jeho rytina. Text, který ji doprovází, mluví mj. o tom, že působí na pražské univerzitě a že je „geboren daselbst“, tedy tamtéž, v Praze. Za dva roky zopakovala tuto mylnou informaci jedna dobová encyklopedie,⁵ brzy poté však zapadla a již se neobjevila – i z našeho dalšího textu vyplývá, že jeho rodištěm je skutečně Řezno. Odchytky od Pelcla jsou tedy jen ojedinělé a nejsou nijak podloženy, až sem tedy Pelcova zpráva obstála. Nedávný průzkum v biskupském archivu v Řezně ale ukázal, že jen částečně. V matričním zápise z chrámu sv. Ulricha v Řezně se lze dočíst, že se Stepling narodil o den později, tedy 30. června 1716, a že zde byl téhož dne podle katolického ritu pokřtěn, a to jako Josef Franz Steplin.⁶

Tato drobná zpráva nám přináší hned několik překvapení. Prvým je upřesněné datum Steplingova narození, kterým je tedy 30. červen.⁷ Druhým je písmenko *f* na konci křestního jména – v latinských i německých dokumentech pražské proveniencí se na tomto místě setkáváme výhradně s *ph*, je vidět, že Stepling sám na tuto nuanci zřejmě vůbec nedbal. Dalším překvapením je druhé křestní jméno Franz, které se nikde jinde nevyskytuje, Stepling je evidentně nepoužíval. Poslední neočekávanost je však kardinální: jeho otec je uváděn jako

² Tamtéž, s. 164.

³ Výjimku představuje Eduard WINTER. *Der Josefismus und seine Geschichte*. Brunn-München-Wien, 1943, s. 68, který uvádí 29. dubna.

⁴ Srov. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen*. II. Bd. Prag, 1776.

⁵ Ignaz de LUCA. *Das gelehrte Oesterreich*. Wien, 1778, s. 194.

⁶ Bischöfliches Zentralarchiv Regensburg, Dompfarrei St. Ulrich, Band 5/7, s. 125.

⁷ Je však zajímavé, že v katalogu jesuitské provincie z r. 1764, do něhož dodal své osobní údaje jistě Stepling sám, figuruje jako datum jeho narození rovněž 29. červen. Tento katalog otiskl Josef Pešek, srov. *LXXIII. výroční zpráva akademického stát. československého gymnasia v Praze II. za školní rok 1936–1937*. Praha, 1937, s. 28.

Steplin, bez koncového *g*, a tak bylo pokřtěno i naše novorozeně. Sotva dnes budeme přepisovat celou naši literaturu z dějin věd, osvícenství či církevních dějin jen proto, abychom Steplinga v zájmu přesnosti nahradili Steplinem. Jeden zapeklitý úkol však na další bádání přesto zbývá, a to vysvětlit, kdy, jak a proč bylo ke jménu připojeno ještě koncové *g*.⁸

Matriční zápisy precizují Pelclovu zprávu i tam, kde začíná hovořit o Steplingově rodině, leč neuvádí křestní jméno ani jednoho z rodičů.

Výše citovaná matrika ukázala, že otec se jmenoval Heinrich Wilhelm. Proti Pelclovi charakterizuje poněkud jinak – a také přesněji – jeho profesní postavení, říká, že byl „secretarius legationis Bohemiae-electoralis ad dictam huitatem“. Byla to tedy česká legace při říšském sněmu, který se konával už tradičně, po mnoho desetiletí, právě v Řezně.⁹

Trochu světla vrhá matriční zápis i na Steplingovu matku. Její křestní jméno znělo Blandina, jež je u nás – a bylo tomu tak i v minulosti – poměrně hodně řídké. Blandina je však katolickou světicí,¹⁰ což naznačuje, že Steplingova matka pocházela z katolické rodiny – téhož vyznání byl ostatně i Steplingův otec, v době vrcholící rekatolizace to není u státního úředníka velké překvapení. Matčino jméno za svobodna ani nadále bohužel neznáme, v matrice zůstalo bohužel nevyplněno. Proč asi? Byl k tomu důvod nebo šlo o pouhou náhodu? Pelcl, který jméno Blandina ovšem neznal, k tomu poznamenal, že byla rozenou Češkou a že se po smrti manžela vrátila do Prahy. A my k tomu můžeme přidat jednoduchou úvahu: ke komu se asi mohla vracet? Byla sama, měla dvě malé děti, dvou- a tříleté – o druhém se zmíníme níže – a tak je velmi pravděpodobné, že se do Prahy vracela ke svým rodičům. Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to, že pocházela z pražské rodiny. Jak, kdy a kde se ale Blandina seznámila s Heinrichem Steplinem, zůstává nadále nezodpovězenou otázkou.

Vedle malého Josefa měli manželé Steplinovi ještě jednu ratolest: byla to o rok starší dcerka, Josefa Anna Karla Františka, narozená 8. dubna 1715 rovněž v Řezně.¹¹ Pelcl, ale především Stepling sám, se o ní nikde nezmiňuje – není

⁸ Oba recenzenti tohoto příspěvku se shodně a nezávisle na sobě domnívají, že k vypuštění koncového *g* mohlo dojít přeslechnutím administrátora, který prováděl matriční zápis, a úplně je nepřesvědčuje ani to, že k němu došlo při dvou křtech. V zásadě to nelze vyloučit, věc ale vyžaduje dalšího zkoumání.

⁹ Za možnost konzultace k této otázce patří náš dík Dr. J. Zzulčíkovi, kastelánovi zámku v Kuníně.

¹⁰ Sv. Blandina zemřela mučednickou smrtí za vlády Marca Aurelia v r. 177. Dnešní kalendář ji světí 2. června.

¹¹ Bischöfliches Zentralarchiv Regensburg, Dompfarrei St. Ulrich, Band 5/7, s. 112.

vyloučeno, že se vyššího věku nedožila. Matriční zápis o malé Josefce má pro nás mimořádný význam: i zde je jako otec uveden totiž „Steplin“, opět bez *g* – vypovídá to o tom, že se v prvním případě nejednalo o chybu v zápisu, ale že jeho jméno bylo skutečně „Steplin“. Důležitá je i druhá skutečnost – stejně jako v prvním případě, i zde chybí zápis o matčině jméně za svobodna. To jen zvěšuje naši pochybnost, že se tak stalo náhodou, uspokojivé vysvětlení pro to ale bohužel nemáme.

V řezenských matričních zápisech se ale setkáváme ještě s dalšími osobami, a to s kmotry. V případě malého Josefa je v této rubrice zapsán „Josefus Franciscus Comes de Wörben et Freudenthal“. Dešifrovali jsme jej jako Josefa Františka Václava hraběte Bruntálského z Vrbna (1675–1755). To je další překvapení – byla to společensky jedna z nejvýše postavených osobností celé země. Hrabě Bruntálský byl mj. královským a císařským tajným radou a vicekancléřem českého království, měl druhou nejvyšší funkci v České dvorské radě. Vysvětlit, jak došlo k tomu, že takto vysoce postavená osobnost se stala kmotrem malého Steplinga – a nejen to, vůbec vysvětlit blízké vztahy Stepliny rodiny k této osobě, které přijetí kmotrovství předpokládá, je jedním z úkolů dalšího bádání. Přitom je možné usuzovat, že nositelem tohoto vztahu byla asi Steplingova matka spíše než otec pocházející ze vzdáleného německého regionu. Stoprocentně nelze ale vyloučit ani možnost, že „služebně“ se s hrabětem Bruntálským mohl setkat, ne-li setkávat, i Steplingův otec.

Kdybychom chtěli předběhnout vývoj dalších událostí, mohli bychom si položit otázku, zda ve světle kmotrovského vztahu mezi Steplingem a tajným císařským radou nebude snadnější pochopit, proč Marie Terezie dala při svých univerzitních reformách tak velikou důvěru právě Steplingovi a vyzdvihla jej na místo ředitele filosofických studií, nově zřízený úřad, který měl vyšší kompetence než děkan. Toto opatření bylo zavedeno na všech univerzitách habsburského soustátí – jeho smyslem bylo omezit vliv jezuitů na výuku a snáze prosazovat její reformy. Je proto pochopitelné, že nová funkce „directora studiorum“ nebyla jezuitům svěřována. Jak si ale povšiml jeden rakouský badatel, ve Steplingově případě došlo k výjimce, byl v monarchii jediným jezuitou, kterého císařovna do nové funkce jmenovala. Svůj mimořádný vztah k němu vyjádřila i po jeho smrti, kdy mu dala postavit památník, což je pocta, jíž se nikomu jinému z našich zemí nedostalo. Památník se zachoval dodnes a je umístěn proti vchodu do astronomické věže v pražském Klementinu.¹²

¹² Jde o klasicistní plastiku, kterou navrhl malíř Johann Jakob Jahn a provedli sochaři Ignaz Platzer a Fritz Eigner.

Z hlediska kmotrovství lze snáze pochopit i to, proč byl Stepling tak vítaným hostem v Nostickém salonu,¹³ ale i v jiných šlechtických domech.

U malé Josefky bylo kmotrovství poněkud složitější. Zapsán je zde „Franciscus Carolus comes de Vratislau, legatus Regni Bohemiae ad dictam Imperii“, vedle něj pak ještě „comitissa de Wörben“. Tyto osoby nejsou bohužel tak všeobecně známé, takže jejich spolehlivá identifikace je obtížnější. Z kontextu vyplývá, že František Karel hrabě z Vratislavi byl asi českým delegátem při říšském sněmu – a jako takový by byl nadřízeným Steplingova otce. Hraběnka z Vrbna byla velmi pravděpodobně manželkou výše zmíněného hraběte Bruntálského – v tom případě by to byla Maria Anna Cecilia Laminger von Albernreuth (1709–1755), patrně vnučka proslulého chodského Lomikara.

Vraťme se ale ještě ke křtu Steplinových dětí. U Josefa se konal téhož dne, kdy se narodil, a tak není velkým překvapením, že kmotr nebyl v poněkud odlehlelém Řezně fyzicky přítomen. Do matričních údajů byl pouze zapsán, při vlastním křtu jej však zastoupil Johann Georg Pisch, úředník legace, v níž Steplingův otec působil. Při křtu, kde byla kmotrem společensky výše postavená osoba, bývalo zastupování poměrně častou praxí. U křtu malé Josefky však poznámka i zastupování kmotrů chybí: hrabě z Vratislavi v Řezně pracoval, a tak tu asi i trvale sídlil a mohl být při křtu snadno fyzicky přítomen. U kmotry je to méně jasné: pokud byla i ona osobně přítomna, museli bychom připustit domněnku, že do Řezna přicestovala speciálně proto, aby byla blízko Blandiny při jejím prvním porodu a mohla se zúčastnit křtu. To by naznačovalo, že měla ke Steplinově rodině – a možná zvláště k Blandině – velmi úzký vztah. Naše domněnka obstojí ovšem jen za předpokladu, že matriční zápis byl proveden pečlivě a že se třeba nestalo, že se osoba provádějící zápis nespokojila s přítomností kmotra a absenci kmotry již nezaznamenala.

V souvislosti se křtem obou dětí nepřehlédněme jeden detail, který naznačuje, jak hodně Steplingovi rodiče na kmotrovském vztahu s rodinou Bruntálských lpěli. Prvá křestní jména obou dětí nebyla po rodičích, jak bývalo obvyklé – u dcerky Josefky bylo odvozeno z prvního křestního jména hraběte Bruntálského, malý Stepling pak dostal při křtu do vínku dokonce obě jeho křestní jména.

Jestliže se snažíme podat hlubší charakteristiku Steplingovy rodiny, položíme si ještě otázku, jak se žilo Steplingově ovdovělé matce po návratu do Prahy. Některé z mála zachovaných údajů se zdají naznačovat, že byla finančně dobře situována. Jakmile její syn povyrosl, poslala jej do jezuitské školy, ale vedle toho

¹³ Z tohoto hlediska je zajímavá i zpráva, že to byl právě Stepling, kdo spolu se Seibtem opatřil pro mladého Josefa Dobrovského místo vychovatele v Nosticově rodině, srov. Eduard WINTER. *Der Josefismus und seine Geschichte*, c. d., s. 203–204.

na něj dohlížel i „informátor, který se věnoval matematice, protože si přál, aby byl přijat do Tovaryšstva jezuitů a poslán do Číny na misie“, napsal Pelcl.¹⁴ Ačkoli byl malý Stepling asi velmi dobrým žákem,¹⁵ držela mu tedy matka navíc ještě domácího preceptora. Pelcl jeho jméno neuvádí, zaznamenal je však Steplingův žák Stanislav Vydra: byl jím Ignaz Sichelbarth (1708–1780).¹⁶ Z Pelclových slov vyrozumíváme, že si přál stát se jezuitou – ještě jím tedy nebyl – a to nám v tomto případě pomáhá odstranit jednu z chronických vad Pelclova textu: sděluje nám různé děje a události, ale jen zřídka je datuje. Do řádu byl Sichelbarth přijat až ve svých 28 letech¹⁷ (tedy hodně pozdě), což ukazuje na rok 1736. V té době byl Sichelbarth už ale v noviciátu v Brně. Ke Steplingovým tedy docházel nejpozději do roku 1735 – to už bylo mladému Josefovi 19 let, nebyl tedy už dítětem, jak to mezi řádky maznačuje Pelclova informace. Sichelbarth pak zažil až neuvěřitelnou kariéru: dostal se skutečně do Číny, kde se věnoval hlavně malířství, stal se postupně oblíbencem císaře Qianlonga, který jej učinil ředitelem své malířské akademie a v r. 1778, v roce Steplingovy smrti, dokonce mandarinem.¹⁸

Vrat'me se však do pražské rodiny Steplingů, kde máme i další příklady obratu větších finančních prostředků: „Dříve než oblékl řádový habit, dostal Stepling od matky určitý obnos, aby se pobavil, dokud je ještě světskou osobou“. K zábavě jich ale Stepling nepoužil, „opatrčil si za ně ale různé matematické pomůcky a fyzikální přístroje“, pokračuje Pelcl.¹⁹ Ty byly ale v této době hodně drahé, takže se můžeme domnívat, že částka, kterou od matky dostal, nebyla úplně zanedbatelná.

¹⁴ Franz Martin PELZEL. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler...*, c. d., s. 164.

¹⁵ Takto jej vychválil jeho žák: „Edidit Steplingus egregia puer indicia ...non illum nugae delectabant ... domi continebat se libris legendis intentus.“ Stanislav WYDRA. *Vita admodum reverendi et magnifici viri Josephi Stepling ...*, Pragae, 1779, s. 5.

¹⁶ Tamtéž, s. 6.

¹⁷ Srov. Lucie OLIVOVÁ. Ignaz Sichelbarth (1708–1780), a Jesuit painter in China. In *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Tomus 2. P. Cemus (ed.) Praha, 2010, s. 1431–1450, zde s. 1432.

¹⁸ Blíže o tom ve výše citované studii L. Olivové.

¹⁹ Franz Martin PELZEL. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler...*, c. d., s. 165.

K r. 1743 je zmiňována částka 1.000 florenů, kterou Stepling poskytl svému řádu.²⁰ Když v r. 1763 jeho matka zemřela,²¹ zanechala synovi v dědictví asi poměrně velký finanční obnos. A nebyl by to ani Stepling, kdyby jej znovu nepoužil ve prospěch vědy. Pelcl se zmiňuje o dokončování klementinské hvězdárny a píše, že byla „vybavena všemi možnými přístroji, k jejichž pořízení dal Stepling k dispozici velkou část dědictví po své matce“.²² Jeho žák Vydra se pokusil tento obnos na nákup přístrojů odhadnout a došel k vysoké částce 4.000 florenů.²³

Ve Steplingově vztahu k penězům je možno cítit i určitý psychologický podtext: byl vychováván v prostředí, kde hmotný majetek zřejmě nebyl problémem a tak v něm Stepling nemusel vidět idol.

To vše jsme uvedli jen proto, abychom naznačili, že Steplingova matka byla i jako vdova zřejmě dobře, ne-li velmi dobře situována, a abychom z této skutečnosti mohli něco vyvozovat o jejím sociálním původu. Nebyla zřejmě šlechtičnou, jinak by tato skutečnost byla asi zapsána ve výše uvedených matričních záznamech. A nebyla by se asi bývala vdala za průměrného úředníka, jakým byl Heinrich Steplin. Takže se zdá, že po Blandině by se mělo pátrat nejspíše jako po dceři z rodiny bohatého pražského měšťana, která mohla mít nějaký bližší vztah k pánům z Vrbna.²⁴ Hlavní pozornost by se přitom mohla soustředit prav-

²⁰ Tuto zprávu uvádí ve své disertaci Josef RACEK. *Josef Stepling, vědec, filosof a člověk, 1716–1778*. Praha, 1946, s. 12. Podklady k ní čerpal z neúplných akt bývalého archivu ministerstva vnitra, které buď nešlo nebo se mu je nepodařilo dobře interpretovat. Autor mluví o daru, v aktech figuruje však slovíčko „capital“, šlo tedy patrně o jakési depozitum uložené snad u českých stavů. Po zrušení řádu byl dán údajně souhlas k výplatě úroků, které dostával Stepling ve formě renty ve výši 40 florenů.

²¹ Toto datum zaznamenal Stanislaus WYDRA. *Vita admodum reverendi et magnifici viri Josephi Stepling...*, c. d., s. 29.

²² Franz Martin PELZEL. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler...*, c.d., s. 169.

²³ Stanislaus WYDRA. *Vita admodum reverendi et magnifici viri Josephi Stepling...*, c. d., s. 29. Z jeho formulace ale není úplně jasné, zda jde o výši Steplingova daru nebo o celkovou hodnotu přístrojů pořízených případně i z jiných zdrojů.

²⁴ Pro úplnost dodejme, že pánové z Vrbna se mihli v dějinách našich věd 18. století – pokud je nám známo – ještě alespoň dvakrát. Nejprve to byl hrabě Eugen Václav (1728–1789): v r. 1734 zdědil hořovické panství, začal se věnovat alchymii a zvat různé alchymisty, na což je v zámku dodnes mnoho památek. V letech 1787–1789 se stal po knížeti Karlu Egonu Fürstenbergovi v pořadí druhým prezidentem vědecké společnosti založené r. 1784, z níž se vyvinula Královská česká společnost nauk. Druhou osobou byl Rudolf z Vrbna (1761–1823), jeden z prvních průmyslově

děpodobně na Malou Stranu. Napovídala by tomu skutečnost, že právě sem začal malý Stepling chodit do jezuitského gymnasia, jehož dodnes zachovaná budova čp. 1 se nachází na rohu dnešní Thunovské a Sněmovní ulice.²⁵ Lze se domýšlet, že někde v okolí Steplingova matka – a patrně i jeho prarodiče – sídlili.

Pokusili jsme se prověřit a doplnit Pelclovu zprávu o Steplingově původu, která se jeví jako dosti neuspokojivá. Budiž nám na závěr dovoleno vzít v potaz i Pelclovo tvrzení, že Steplingova matka byla „eine gebohrne Böhmin“, které pak s chutí opakují i pozdější čeští i němečtí autoři.²⁶ K dané otázce neexistuje bohužel žádný přímý materiál, a tak nám snad bude dovoleno uchýlit se k určitým dohadům. Položme si otázku, jak se asi mluvilo u Steplingů doma? Pokud byl živ otec a rodina žila v Řezně, pak téměř jistě německy. Tento jazyk musela dobře ovládat i Blandina, jak jinak by se mohla seznámit se svým Heinrichem a dále s ním rozvíjet svůj vztah až k uzavření manželství? Těžko lze předpokládat, že Westfálec Heinrich mluvil česky. Nemohli být rodiče Blandiny pražskými Němci či Rakušany? Domněnku, že se u Steplingů doma mluvilo německy i po návratu do Prahy, podporuje i další okolnost – je to výběr preceptora, o němž rozhodovala jistě matka. Zvolila Sichelbartha – ten byl podle křestního jména jistě katolíkem, podle příjmení pak Němcem, pocházel z Nejdku u Karlových Var, což býval region vysloveně německý.²⁷

Vybrala to, co jí bylo nejbližší, německy mluvícího Sichelbartha. Rozhodující svědectví k této otázce přináší však katalog české jezuitské provincie za rok 1764: tam je ve formě tabulkových rubrik podána charakteristika jejich jednotlivých členů. Jedna z rubrik je předepsaná jako „Linguae et musica“: v ní jsou u Steplinga doplněna pouze slova „callet germanicae“,²⁸ což znamená „ovládá

---

podnikajících šlechticů, který držel od r. 1791 komárovské železárně a rozvinul v nich významně výrobu litiny.

²⁵ Budovu bývalého jezuitského gymnasia popisují podrobně *Umělecké památky Prahy – Malá Strana*. P. VLČEK (red.). Praha, 1999, s. 122 an. Právě v době, kdy ji Stepling navštěvoval, procházela rozsáhlou přestavbou, kterou vedl Kryštof Dienzenhofer. Za nejceněnější dodnes zachovaný stavební prvek je považován Dienzenhoferův portál, který byl označen za „nejdramatičtější z pražských vrcholně barokních portálů“.

²⁶ Naposled to učinil Josef HAUBELT. *České osvětenství*. Praha, 2004, s. 240. Jen Eduard WINTER. *Der Josefismus und seine Geschichte*, c. d., s. 68, byl obezřetný, když napsal, že „seine Mutter stammte aus Prag“.

²⁷ Lucie OLIVOVÁ. Ignaz Sichelbarth (1708–1780), a Jesuit painter in China, c. d., s. 1431–1432, cituje z římského dokumentu kmotra a šest svědků, kteří asistovali u Sichelbarthova křtu. Všechna jejich jména jsou jednoznačně německá.

²⁸ Srov. LXXIII. *výroční zpráva akademického stát. československého gymnasia v Praze II.*, c. d., s. 28.

německý“, rozumí se „jazyk“. Německý a žádný jiný,²⁹ znalost češtiny je u ostatních osob vyznačována slovy „callet bohemicae“, ta však u Steplinga uvedena nejsou. Znamená to tedy, že češtinu neovládal,³⁰ matka s ním hovořila zřejmě jen německy. Sama tedy asi pocházela z pražské, německy mluvící rodiny. Pelclova slova „eine gebohrne Böhmin“ proto nelze překládat ve smyslu národnostním jako „rozená Češka“, ale pouze ve smyslu zemském jako „narozená v Čechách“.

A naopak: kdyby se u Steplingů doma mluvilo česky, bylo by možné, že by se na mnoha a mnoha stech stranách, které čítá Steplingovo dílo, neobjevilo ani jedno české slovíčko nebo alespoň nějaký vyslovený bohemismus? Pelcl, který se stal později prvním profesorem českého jazyka na pražské universitě, by na ně jistě rád upozornil. A je snad zbytečné dodávat, že ani jeden z mnoha Steplingových spisů není napsán česky.

Ve smyslu těchto řádek je obtížné souhlasit s tím, že „ve Steplingově výchově je možno rozeznat dvě základní komponenty. První z nich bylo matčino zřejmě velmi silně nábožensky podbarvené češství. Odtud vyrostlo i u Steplinga velmi silné české národní cítění“.³¹ Jediné, čím je zde toto češství dokazováno, je to, že se Stepling „ke konci života sprátelil s ... českým vlastenectvím vynikajícím ... Vydrou“. Má-li být Steplingův vztah k Vydrovi jediným důkazem pro jeho češství, je to důkaz velice slabý – je známo, že to byl především vztah učitele a žáka a dále vztah dvou jezuitů, kteří zůstali svému řádu oddáni i po jeho oficiálním zrušení. Po nějakém vzájemném češství není však v pramenech ani stopy. Totéž platí ostatně i o češství Steplingovy matky, jež není kromě poznámky Pelclovy doloženo vůbec ničím. Zdá se, že tyto vývody o Steplingově matce jsou dosti přesvědčivé.

Některé z výše uvedených výsledků jsou jen hypotetické, mělo by je potvrdit či upřesnit další bádání.

Naše titulní téma je tím zatím ukončeno. O Steplingovi se u nás ale píše tak zřídka, že autorovi nedá, aby z tohoto tématu nevybočil a nepřipomněl ještě jeden drobnější, ale přece jen objev – byl uveřejněn tak, že může dalším badatelům snadno uniknout. Proto jej na tomto místě chceme připomenout. Jde o zápis

²⁹ Slabá znalost jazyků je u Steplinga poměrně překvapivá. U jeho vrstevníka Thomase Azzoniho, nar. 1723, je zaznamenána např. němčina, čeština, francouzština a itaština, tamtéž, s. 34, u jeho žáků Joanna Diesbacha, nar. 1729, tytéž čtyři řeči, stejně tak u Joanna Tessanka, nar. 1728, tamtéž, s. 19 resp. s. 34. Záznam o znalosti jedné jediné řeči – samozřejmě vedle „úřední“ latiny – je ve zmíněném katalogu poměrně řídký.

³⁰ Tato okolnost je zajímavá z více hledisek. Připomeňme zde, že to byl už sám Ignác z Loyoly, kdo naléhavě doporučoval jezuitům, kteří odcházeli šířit řád do cizích zemí, aby se především naučili domácímu jazyku.

³¹ Josef HAUBELT. *České osvícenství*, c. d., s. 241.

v diariu tehdejšího rektora olomoucké university a jesuitské koleje Jiřího Petera. Týká se Steplingovy disputace z r. 1738 – je zajímavé, že už tehdy byl označen jako magistr: „V pátek 20. [června] dopoledne disputoval naprosto skvěle ze všeobecné filosofie magistr Josef Stepling.“³²

Záznam je stručný a tuto filosofii, ani otázky, jakým se Stepling věnoval, blíže nespecifikuje. I tak má ale svou cenu. Prvá Steplingova biografie sice uvádí, že filosofii studoval v Olomouci,³³ jeho pobyt však nedatuje. Nález však zároveň potvrzuje novější údaj, že byl Stepling v Olomouci v letech 1736–1738.³⁴ Zmíněná disputace patřila velmi pravděpodobně k závěru jeho zdejšího studia.

Summary

The author – with comments and explanations not only from the first and simultaneously the last biography of J. Stepling, written 230 years ago by F. M. Pelzel, but also from contemporary sources – clarifies conclusions regarding Stepling's ancestry, his parents, his name, and last but not least his national affiliation.

Zusammenfassung Zur Herkunft von Josef Stepling

Der Beitrag ist dem bedeutendsten Wissenschaftler der böhmischen Aufklärung, Josef Stepling (1716–1778), gewidmet. Er war Astronom, Physiker und Mathematiker, der im Briefkontakt mit mehreren europäischen Gelehrten stand und aktuellste wissenschaftliche Thematik nach Böhmen brachte. Er war Jesuit, aber kein Dogmatiker, sein Geist war den neuen Gedankenströmungen immer offen. Seine erste – und letzte – Biographie wurde vor mehr als 230 Jahren von Franz Martin Pelzel verfasst, bis heute fehlt es aber an seiner tüchtigeren Monographie. Im Vergleich mit dem genannten Autor wird in diesem Beitrag die Herkunft von Stepling überprüft und ergänzt. Hier die Version, wie sie bei dem Autor des 18. Jahrhundert steht:

³² „20 Veneris ante meridiem disputavit prorsus praeclare ex universa ph[ilosoph]ia M[agister] Josephus Stepling.“ Moravský zemský archiv Brno, fond E 28 Jezuité Olomouc, sign. II/6. Na toto místo upozornil J. FIALA. Rektori olomoucké univerzity v letech 1573–1860. 48. Peter Georgius (1679–1749). In *Žurnal UP*, 3, 2007, s. 7.

³³ Franz Martin PELZEL. *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrter und Künstler...*, c. d., s. 166.

³⁴ Srov. Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ. *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*. Praha, 1986, s. 444.

Der grosse Mathematiker kam im Jahre 1716 am 29. Juni zu Regensburg auf die Welt. Sein Vater, ein Westphaler, war daselbst bey der kaiserlichen Gesandtschaft Secretär, der aber bald nach der Geburt dieses seines Sohnes mit Todt abgieng. Seine Mutter, eine gebobrne Böhmin, verliess also Regensburg und kam mit dem Kinde nach Prag.

Aufgrund des Regensburger Archivmaterials muss sein Geburtstag auf den 30. Juni verschoben werden. Weiter wurden die Vornamen seines Vaters als Heinrich Wilhelm festgestellt. Ausserdem ist klar geworden, dass sein Name nicht *Stepling*, sondern nur *Steplin* hiess. Seine Amt wurde als böhmische Legation bei dem Reichstag präzisiert. Der Vorname seiner Mutter hiess Blandina, ihr Mädchenname wurde auf zwei Taufzeugnissen leider nicht angegeben. Josef hatte eine um ein Jahr ältere Schwester. Auch ihre Taufpaten waren bis jetzt unbekannt. Bei dem kleinen Josef war es überraschend Joseph Franz Graf von Wörben und Freudenthal, einer der höchsten böhmischen Politiker, kaiserlicher Geheimrat und Vizekanzler des Böhmisches Hofrats. In diesem neuen Licht kann man manches besser verstehen, z.B. das grosse Vertrauen, dass ihm die Kaiserin und van Swieten geschenkt haben, als sie ihn – als den einzigen Jesuit in der ganzen Monarchie – zum Direktor der reformierten philosophischen Studien hervorgehoben haben.

Die finanzielle Lage der Mutter Steplings nach der Rückkehr nach Prag wurde untersucht und konstatiert, dass sie sehr gut situiert sein musste. Sie hielt dem Sohn einen auf Mathematik orientierten Hauslehrer – es gelingt uns ihn zu identifizieren: es war Ignaz Sichelbarth, der später als Missionär nach Peking gesandt wurde, daselbst sich besonders der Malerei widmete, Direktor der kaiserlichen Malakademie und zuletzt Mandarin wurde. Weitere Beispiele der grösseren Geldausgaben werden aufgeführt, dazwischen besonders eine grössere Summe, die Stepling von der Mutter geerbt und der Klementiner Sternwarte für den Einkauf neuer Instrumente geschenkt hat.

Zum Schluss werden einige Fragen gestellt, die wegen Mangel an Material leider nur hypothetisch beantwortet sein können: wer waren die Grosseltern Steplings, zu denen seine Mutter nach Prag zurückgekehrt ist? Es musste eher eine reichere Prager Familie der deutschen oder österreichischen Abstammung sein, die nahe den Herren von Wörben und Freudenthal stand. Noch eine andere Frage wird untersucht: wie hat Blandina mit seinem Sohn gesprochen? Eher deutsch – in einem Jesuitenkatalog vom J. 1764 mit mehreren Personalangaben wurde entdeckt, dass Stepling ausschliesslich Deutsches, kein Böhmisches verstand. Alle diese Fragen müssen weiter untersucht werden.

Author's address:
Nedvězská 6
100 00 Praha 10

14. dubna 1888 19. dubna 19. dubna	Continuatio Aprilis 1888 a r. 1888	14. dubna 19. dubna 19. dubna	Joannes Chaisle, horus Fischerhuth promotor et civis Pragensis et de Bohemia ubi	Joannes Chaisle, horus Fischerhuth promotor et civis Pragensis et de Bohemia ubi	Joannes Chaisle, horus Fischerhuth promotor et civis Pragensis et de Bohemia ubi
15. dubna	Andreas Claus sedemondy mortator et alibi huic et domine Mariae ubi	15. dubna	Andreas Claus sedemondy mortator et alibi huic et domine Mariae ubi	Andreas Claus sedemondy mortator et alibi huic et domine Mariae ubi	15. dubna
17. dubna	Jacob Keller (orig et civis Pragensis) et Margaritha ubi	17. dubna	Michael Cellmerum et civis Pragensis	Michael Cellmerum et civis Pragensis	17. dubna
18. dubna	Joannes Sebastianus et civis Pragensis	18. dubna	Joannes Sebastianus et civis Pragensis	Joannes Sebastianus et civis Pragensis	18. dubna
19. dubna	Agnes Carl Cantor summi tempore et civis Pragensis	19. dubna	Agnes Carl Cantor summi tempore et civis Pragensis	Agnes Carl Cantor summi tempore et civis Pragensis	19. dubna